

Frikyrkorna och demokratins genombrott (AM. Immanuel senior 2019-02-19)

Vi har inlett med att sjunga psalmverser av E.J. Nyström och Joel Sörenson – riksdagsledamöter och demokrati- och frihetskämpar. Nyström från tiden före demokratins genomförande, Sörenson från 50 år sedan, då när det var 50 år sedan beslutet om allmän och lika rösträtt för hundra år sedan, 1918-1919.

E.J. Nyström som skrivit den svenska texten till den store metodisten Charles Wesleys Gudakärlek utan like, nummer 461, var missionär i Mellanöstern både för baptistmissionen och Missionsförbundet på 1880-talet, språklärare på Betelseminariet och bibelöversättare till arabiska (bara en sådan sak!), mycket radikal och principiell förespråkare för religionsfrihet och en tid alltså riksdagsman. Nyströms huvudnummer som psalmdiktare, är annars den fantastiska adventspsalmen Gå Sion Din Konung att möta.

I Kristus finns ej öst och väst, nummer 405, har svensk text av Joel Sörenson. Han var ledamot av riksdagens första kammare för folkpartiet på 1960-talet men samtidigt pastor och föreståndare i Betelkapellet och sedan Norrmalmskyrkan och i den rollen på sin tid – vägar jag minnas och påstå – den främste förkunnaren i alla kyrkorum oavsett denomination i Stockholms innerstad.

Både Nyström och Joel Sörenson var mycket långtgående och konsekventa religionsfrihetsförespråkare. Nyström skrev en traktat om religionsfrihet som Göran Gunner fortfarande använder i sin undervisning i MR. Sörenson väckte uppseende i slutet på 1950-talet när han stödde den rabulistiske gymnasisten Per Ahlmarks krav på att befrias från den då obligatoriska morgonbönen i skolan. Han var också tidig kritiker av Vietnamkriget samtidigt som han hade nära personliga band till USA.

*

I vår är det 100 år sedan riksdagen tog det första beslutet om ändring av RF så att rösträtten blev allmän och lika för män och kvinnor. Kommunal lika rösträtt (och därmed indirekt till FK) hade RD beslutat om 17 dec 1918. Men den riksdagen hade inte befogenheter att besluta om rösträtten till AK som var en grundlagsfråga. I stället gjordes ett principuttalande om att beslut om kvinnlig rösträtt skulle tas vid kommande ordinarie riksdagar 1919 och 1921.

Beslutet 24 maj 1919 var därmed en formalitet. Det följdes av ett andra beslut i januari 1921. Hösten 1921 kunde sedan kvinnor rösta ffg till andra kammaren och 1922 tog de första kvinnorna också plats i riksdagen.

Kampen för allmän rösträtt var utdragen och reformerna skedde gradvis 1900-talets två första årtionden. När de slutliga besluten togs 1918-1919 var så gott som alla med om än många till höger under högljutt knorrande.

Den regering som lade fram de avgörande förslagen om rösträtten var en koalition mellan liberaler och socialdemokrater. Det var första gången socialdemokraterna satt i en regering men det var också den första regeringen med ett frikyrkligt statsråd. Den liberale grosshandlaren Erik Agabus Nilson från Örebro var (lant)försvarsminister och satt också i missionsstyrelsen i Missionsförbundet.

Den här regeringen hade tillträtt hösten 1917 och såg som sin främsta uppgift att äntligen lösa rösträttsfrågan och besluta om en rad sociala reformer (bl a 8 timmars arbetsdag, ny fattigvårdslag, skola mm) sedan politiken i praktiken legat på is under en konservativ ämbetsmannaregering och första världskriget. Redan våren 1918 lade den ett rösträttsförslag

som föll på högerens motstånd i första kammaren. Men Edén gjorde ett nytt försök under hösten. I mitten på november 1918 la regeringen en proposition om allmän och lika rösträtt som efter utskottsbehandling antogs veckan före jul.

Det var dramatiska månader innan allt gick i lås. Många bedömare menar att det var rädslan för att också Sverige skulle drabbas av en revolution – likt den i Ryssland året innan, som det våldsamma inbördeskriget i Finland den gångna vintern eller liknande det som hände samma höst i tyska städer som Berlin och Munchen när socialistiska rådsrepubliker utropades under kejsardömets upplösning vid världskrigets slut – som till slut tvingade kungen och högermännen i första kammaren att ge upp sitt motstånd mot rösträtten.

I reformregeringens liberala underlag var de frikyrkliga framträdande och det var följdriktigt att de också fått representation i kabinettet. Sedan länge fanns på den här tiden väldigt många frikyrkliga ledamöter av riksdagen, fr a andra kammaren. Toppunkten var 1911, sedan allmän rösträtt för män införts och tillämpats, då 22 procent av kammarens ledamöter tillhörde en frikyrkoförsamling. Mer än en tredjedel av den liberala riksdagsgruppen, som då var den största, utgjordes av frikyrkliga. Nära hälften av alla riksdagsledamöter var för övrigt knutna t nykterhetsrörelsen.

Eftersom den överväldigande majoriteten av de frikyrkliga riksdagsledamöterna var liberaler eller frisinnade, gick den frikyrkliga representationen följdriktigt tillbaka i valen efter 1911 då socialdemokraternas röstandel ökat kraftigt, särskilt på de liberalas bekostnad. I den AK som fattade demokratibesluten var de frikyrkliga ändå ca 15 procent.

De frikyrkliga riksdagsledamöterna var ofta lantbrukare och hemmansägare, affärsmän och några lärare och redaktörer. Men de frikyrkliga ledarna satt också i riksdagen. Bland missionsförbundarna både PP Waldenström och EJ Ekman (invalda ffg 1884 som vänsterkandidater), bland baptisterna Jacob Byström som stod den liberale ledaren Karl Staaff nära (dock aldrig som statsråd). Byström hade en så stark ställning att han i valet 1908 (det sista före de stora rösträttsreformerna) fick flest röster av alla i Stockholms stad, fler än både Branting Staaff och Lindhagen.

De frikyrkliga var givna delar av rösträttsrörelsen. Under åren från 1880, då rösträtten var den stora politiska frågan, finns inga tecken på att rösträttskraven någon gång ifrågasattes bland den stor mängden frikyrkliga. De togs som självklara. Däremot var de frikyrkliga inte särskilt synliga i rösträttsrörelsen som debattörer eller agitatorer under de avgörande åren.

De frikyrkligas stora frågor var demokrati och religionsfrihet, folknykterheten, som var den tidens största sociala problem, och andra sociala reformer, samt fredsfrågan, inbegripet rätt till vapenfri tjänst för värnpliktiga. (EA Nilson var visserligen mer försvarsvänlig än de flesta missionsförbundare men han höll som försvarsminister igen mot aktivismen för militär hjälp till den vita sidan i det finska inbördeskriget 1918 och har gått till historieböckerna som den försvarsminister som lade förslag om rätt till vapenvägran.)

Men de frikyrkliga ville både ha frihet och en ”lugn samhällsutveckling”. Argumentet för allmän och lika rösträtt var också just det. Rösträtten skulle motverka revolution och socialism. Kanske finns här en förklaring till att de frikyrkliga inte syntes bland aktivisterna i rösträttsrörelsen.

Historiskt hade ju de frikyrkliga ett starkt arv och en inre egen tradition av lika rösträtt inom församlingarna. Sveriges första demokratiska församling var förmodligen den första

baptistförsamlingen, bildad i september 1848 i Vällersvik, där allas lika rösträtt stod i de första stadgarna. Det var alltså 70 år innan den allmänna och lika rösträtten klubbades igenom Sveriges riksdag.

Frikyrkoförsamlingarnas roll som demokratisk fostrare med studier, egna ställningstaganden, ansvarstagande och gemensamma beslut efter gemensamma överläggningar är oomtvistad. Frikyrkorörelsen var också den enda folkrörelse där kvinnorna var i majoritet och inte minst ogifta kvinnor fick ett värde.

Väckelsefolket trodde på den enskildes förmåga och vilja att fritt lära känna och förstå Gud. De satte överhetens auktoritet ifråga. De ville lyda Gud mer än människor även om de flesta inte vara några omstörtare utan erkände den världsliga makten. Men de ville vara del av den och tillämpa sina ideal och erfarenheter från församlingarna om delaktighet, gemenskap och problemlösning genom dialog och ickevåld också i politiken.

PP Waldenström uppmanade redan vid SMFs bildande medlemmarna att ta politiskt ansvar och både kandidera i val och gå och rösta på de egna kandidaterna. (Även om rösträtten då var begränsad bidrog säkert denna missionsförbundiska mobilisering till att de demokratiska krafterna stärktes och blev fler i andra kammaren.)

Metodistkyrkans tidning Svenska Sändebudet pläderade på ledarplats för allmän och lika rösträtt redan 1888. PPW uttalade sig för utvidgning av rösträtten åren därpå. Baptisternas Vecko-Posten skrev kraftfullt 1893 en programförklaring på ledarplats (författad av Jacob Byström) som utöver krav på allmän och lika rösträtt pläderade för rusdrycksförbud, kyrkans skiljande från staten, progressiv och rättvisare skatt, minskade militärutgifter och en fredlig lösning av unionsfrågan med Norge.

Samhällsansvaret fanns tydligt hos väckelserörelserna åtminstone sedan 1880. De första väckelseartiondena hade kanske däremot varit mer ensidigt himmelskt orienterade. Och samhällsengagemanget handlade om frihet och sociala reformer.

Radikalast var baptisterna med en stark betoning av religionsfrihet och en tydlig distans till tidens världsliga makt och hierarkiska ordningar. Individualismen, både religiöst och politiskt, var central för baptisterna. Man ville ha en "fri kyrka i en fri stat".

Missionsförbundarna var litet försiktigare i en luthersk anda av både skapelseansvar och respekt för statsmakten. För PPW blev detta med tiden allt besvärligare då tvåregementslärens respekt för kejsarens ordningar fick honom att ta ställning mot strejker (särskilt som vapen för att vinna rösträtt) och för kungamakten när den tog strid med liberaler och socialdemokrater 1914. (Byström och baptisterna tog däremot avstånd från vad som kallats 1914-års idéer.)

Rösträttsfrågan stod i centrum för svensk politik åren kring sekelskiftet 1900. Men den blev också mer komplicerad. Den allmänna rösträtten blev socialdemokraternas profilfråga. På socialdemokratiskt initiativ hölls två folkriksdagar för rösträtt 1893 och 1896. 1902 ordnades storstrejk för rösträtt. Både folkriksdagarna och storstrejken ogillades av PPW som såg riksdagarna som konkurrenter m ordinarie RD. Byström stödde däremot folkriksdagarna och flera frikyrkliga deltog. När PPW omvaldes till riksdagen 1902 var det inte längre som frisinnad.

Samtidigt som insikten om behovet av och förståelsen för en ordentlig utvidgning av rösträtten växte snabbt de här åren, blev det detaljdiskussioner om hur långt den utvidgade rösträtten skulle gå. Fanns det skäl att behålla vissa krav på laglydighet och att inte stå samhället till lags? Skulle det vara majoritetsval eller proportionella? När liberalen Staaff som statsministern 1906 inte fått igenom sin rösträttsreform lade efterträdaren Arvid Lindman från högern 1907 prop om rösträtt för män i proportionella val. Den gick igenom men mer än

hälften av riksdagens rösträttsvänner gick emot för att man ville håll fast vid Staaffs modell med majoritetsval. Skulle man behålla två kamrar (och hur olika skulle de i så fall vara) och hur skulle man göra med kungamakten?

Här intog inte bara PPW utan också många frikyrkliga hemmansägare och affärsmän en mer försiktig linje än radikaldemokraterna. Däremot var nog rösträtt för kvinnor inget problem bland de frikyrkliga. De invändningar som kunnat resas var snarare än bibliska än politiska. Men Pauli skrivningar om kvinnans tystnad i församlingen hade avvisats redan 1859 i Strängnäs baptistförsamling där man efter att ha rådfrågat missionens ledare Anders Wiberg uttalade att "Quinna skulle få samtala och rådgöra uti såväl Andeliga som de för församlingen Ekonomiska handlingar". OBS att kvinnor vid den tiden varken var myndiga eller hade rösträtt i samhället i stort.

De frikyrkliga liberalerna hade två huvudproblem om vänsterpolitiker. Det ena var samarbetet med de gudsförnekande kulturradikalerna bland liberalerna, det andra var förhållandet till de likaså religionskritiska socialisterna och till socialismen bland socialdemokraterna.

Bland de kulturradikala stadsliberalerna fanns en skepsis mot väckelsefolket, både mot deras trosuppfattning, kulturellt och socialt. När det gällde att ställa upp vänsterkandidater anfördes inte sällan mot frikyrkomän just att de var frikyrkliga. Samtidigt var det uppenbart att liberalerna behövde de frikyrkligas röster och organisationsförmåga för att kunna hävda sig (då lika mycket som vid många andra tillfällen i den partipolitiska liberalismens historia). Omvänt kunde det fresta på för frikyrkliga väljare att ta en kulturradikal kandidat framför en samfundsbroder. Ett uppmärksammat fall var ett fyllnadsval 1893 då den ledande, kulturradikale folktribunen S.A Hedin ställdes mot en konservativ SMF-are Axel Beskow, som också satt i missionsstyrelsen. Hedin valdes och samfundslojaliteten fick stå efter den politiska. Svenska Morgonbladet (som senare skulle bli mer konservativt), Vecko-Posten med Byström, Ekman och Nyvall (annat ledande namn i SMF) ansåg att rösträttsfrågan måste vara avgörande, medan PPW stödde Beskow men hänvisning till samfundssamhörigheten.

För relationen med socdem var alltså synen på socialismen och på religionen en påfrestning. Den motsättningen var ju inte minst skarp eftersom de frikyrkliga liberalerna också ville ha sociala reformer. ("Sociala reformer utan socialism" har ju genom åren varit ett liberalt mantra som uppfattats som en provokativ utmaning av socdem.)

Frikyrkliga avvisade strejk som medel att nå rösträtt. Sundsvallstrejken 1879, då många frikyrkliga arbetare deltog, var ett sår i SMF sedan samfundet tagit avstånd fr strejken. PPW o SMF tog också avstånd fr storstrejken 1909.

Om vi går fram till demokratiregeringen 1917-1920 och koalitionen då mellan liberaler och socdem, uppfattades de frikyrkliga i stort som vänstern inom liberalerna. Men under regeringsarbetets gång framstod inte minst den frikyrkliga partivänstern som mest kritisk mot socialdemokraterna, medan statsministern Nils Edén, som räknats som höger inom partiet, snart vann de socialdemokratiska ledarnas förtroende. Sedan regeringen spruckit våren 1920 fanns svagt intresse bland de frikyrkliga liberalerna att rädda eller återupprätta koalitionen. Och när de frisinnade och liberalerna sprack som parti 1923 var det visserligen efter nej till rusdrycksförbudet i folkomröstningen 1922. Men det kvarvarande av nykterister och frikyrkliga präglade frisinnade partiet framträdde under 1920-talets hoppande minoritetsparlamentarism som klart borgerligt, förutom i synen på försvarspolitik.

Härmed är vi inne på ett nytt kapitel: Hur gick det sedan? Tillåt mig några observationer om frikyrkligt partipolitiskt engagemang under 100 år av allmän och lika rösträtt.

Det första kvartsseket med allmän och lika rösträtt blev inte den skördetid för vänstern och sociala reformer som rösträttskämparna förväntat sig och hoppats på. Samhörigheten mellan liberaler och socialdemokrater var borta. Det fanns inga givna majoriteter och regeringsskiftena blev täta.

Det frikyrkliga engagemanget och synligheten i partipolitiken avtog. De etablerade frikyrkorna kulminerade sent 1920-tal. De fick starkare organisation. Det ekumeniska samhällsengagemanget blev starkare inom samfundet. Kristna socialdemokrater samlades i Broderskapsrörelsen. SMFs tydliga politiska insats på 1920-talet var att bidra till liberalernas partisplittring. EA Nilson var visserligen lierad med den liberala ledaren Nils Edén men missionsförbundare (också gm tidningen Svenska Morgonbladet) var drivande mot Edén i nykterhetsfrågan och krävde att frisinnade och liberaler skulle hålla fast vid rusdrycksförbudet också efter folkomröstningsförlusten och vara beredda att splittra partiet på den frågan. Oförsonligheten mellan de två stridande liberala sidorna var betydande och EA Nilson tvingades lämna missionsstyrelsen i SMF när han höll sig till Edén.

Egentligen var tiden från 1920 mer inåtriktad i frikyrkorna. Det började bli osäkert vart väckelsen skulle bära hän. Nya rörelser trädde fram och erbjöd alternativ. Baptisterna hade redan genomlevt och genomlidit lärostrider, utbrytningar och uteslutningar. 1913 hade Lewi Pethrus och hans baptistförsamling i Stockholm uteslutits ur gemenskapen och den nya pingströrelsen blev en rival i den baptistiska rörelsen. På 1920-talet skulle pingstframgångarna också åderlåta Svenska Missionsförbundet. Där hade Waldenström avlidit 1917 och där rådde osäkerhet om framtida ledarskap. Samtidigt hade de stora meningsskiljaktigheterna om bibelsyn börjat skaka missionskolan (den s k Backmanstriden).

Pingströrelsens tog medlemmar från både SMF o SB och tog avstånd från världsligheten i de äldre frikyrkorna. SMF upptaget med att positionera sig mellan SVK o Pingst. Enskilda samhällsinsatser under detta men avtagande partipolitik. (Ändå hade Sveriges sin hittills ende frikyrkliga statsminister m Felix Hamrin fr SAM 1932.)

En andra partipolitisk storhetsperiod för de frikyrkliga fick vänta till 1950- o 60-talen (Joel Sörensons tid)

AK-valet 1948 blev en stor framgång för fp (det 1934 återförenade frisinnade/liberala partiet). 21 medlemmar av SMF kom in i riksdagen, därtill några från baptistsamfundet o MK. 13 av SMF-arna var fp. Fps stora period första årtiondena efter krigslutet blev därmed också en stark frikyrklig period i RD. Det här var en stor socialdemokratisk reformperiod, då Fp samtidigt var den borgerliga huvudmotståndaren till s och dess politik.

SMF var samtidigt starkt företrätt i kommunalpolitiken, inte minst Stockholm. Under 60- o 70-talen vara Fp:s ledare i staden missionsförbundare, PO Hansson i Stadshuset (också finansborgarråd) o Gunnar Hjerne i landstinget (också finanslandstingsråd). Hjerne var också ordf i missionsstyrelsen, fastighetsborgarrådet i Sth Franck ordf i Immanuelskyrkan. (Senare, 1976-1982, blev Jan-Erik Wikström utbildningsminister, fp, samtidigt som han var ordf i Immanuel.)

1950-talets stora reformfråga, ATP, avgjordes också av en frikyrklig riksdagsledamot för fp, baptisten och varvsarbetaren Ture Königsson i Göteborg, men då genom ett avhopp från partilinjén. Königsson lade ned sin röst i den slutliga omröstningen i AK så att socialdemokraternas pensionsförslag fick majoritet. Sedan folkpartiets motion röstats bort valde han att släppa fram socialdemokraternas förslag hellre än att det inte skulle bli något.. Med ATP-beslutet stärktes socialdemokraternas grepp om svensk politik över rekordåren till mitten av 70-talet, medan fp tappade positionen som ledande oppositionsparti på borgerliga

sidan till m o cp.

Det frikyrkliga inslaget i s förstärks också ngt under den här tiden med växande Broderskapsrörelse o ”68”-radikalisering av åsiktsklimatet. Sedan tidigare satt Ansgar Eeg-Olofsson i stadshuset i Sth för s och var en tid också ordförande i missionsstyrelsen i SMF. 1973-1976 var Svensk Veckotidnings chefred Bertil Zachrisson utbildningsminister, det första frikyrkliga s-statsrådet.

Till sist: Men det senaste dryga kvartssekel av de 100 åren med svensk demokrati har den frikyrkliga närvaron förändrats markant.

Sekularisering, politisk individualisering, miljö-, freds- och internationella solidaritetsfrågor hr dragit från partipolitik till aktionsgrupper.

Men framför allt har partilandskapet förändrats. Pingströrelsen o Lewi Pethrus gav sig in i partipolitiken i början av 60-talet i grunden som en protest mot sekulariseringen. Det blev först ett kvartssekel i öknen. Men 1991 kom förändringen. KD kommer över 4-procentsspärren ffg o direkt in i regeringen. Det stor flertalet frikyrkliga väljare övergav fp o gick till kd, inte minst pga kds nya, mindre konfessionella profil symboliserad av invalet av cancerprofessorn Jerzy Einhorn som drog inte bara allmänidealistiska väljare utan också frikyrkliga socialliberaler. I det borgerliga samarbete som sedan rätt åtminstone till valet i fjol släppter fp ambitionen att locka frikyrkliga väljare som sedan dess lämnats till kd (så också när en SMF-are ffg var fp-ordf åren kring millennieskiftet).

Om vi nu går in i en ny period sedan alliansen spruckit pga att den ekonomiska vänster-högerskalan fått stå tillbaka för den för-demokratiska vänster-högerskalan, återstår att se. I så fall skulle politiken före 1918 plötsligt kännas mindre än 100 år gammal.